

УДК 325.83(477):06.072УСС

*Степан КОБУТА***ГЕРОІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО СІЧОВЕ
СТРІЛЕЦТВО ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ
БОРОТЬБИ УКРАЇНЦІВ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ В КІНЦІ
1980-х – НА ПОЧАТКУ 1990-х РОКІВ**

Розглянуто фактор впливу національної пам'яті про Українське січове стрілецтво на свідомість нового покоління українців в рамках його боротьби за національне визволення. Звернено увагу на форми прояву процесу суспільної реабілітації Січових стрільців, впливу фактора стрілецької звитяги на політичну активність громадян, політику нових демократичних органів влади.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, історична пам'ять, національна пам'ять, національно-визвольна боротьба, Українські січові стрільці.

Наприкінці 1980-х років суспільний дискурс позначився переглядом “білих плям” вітчизняної історії ХХ ст., внаслідок чого у площину публічних дискусій потрапило питання героїчної боротьби наших співвітчизників за власне національне визволення. Демократизація свідомості суспільства зумовила підвищений інтерес до історичного минулого, оновлена історична пам'ять сприяла пробудженню пам'яті національної. Остання виступала чинником національної ідентифікації, руйнуючи декларовану комуністичними ідеологами практику формування “нової історичної спільності – радянського народу”. Перегляд офіційних канонів радянської схеми трактування історії призвів до її альтернативного пізнання, що ґрунтувалося на інтересі громадян до замовчуваних чи фальсифікованих сторінок минулого.

Злам суспільних цінностей і орієнтирів комуністичної системи супроводжувався поверненням до власної історії. Історична пам'ять як складний феномен суспільної свідомості виступала складовою і суспільної психології, і україноцентричної суспільної ідеології¹. Явища минулого віддзеркалювали не тільки досвід, але й ставали підставою для наслідування в нових умовах. Відновлення історичної пам'яті про Січових стрільців як активних учасників українських визвольних змагань часів Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр. давало приклад не тільки жертвності, але й успішності боротьби за національну справу.

Пам'ять українського народу про події Першої світової війни 1914–1918 рр. упродовж десятиліть комуністичного режиму була препарована у потрібному для існуючої системи дусі, подавалася як сутичка імперіалістичних держав, що стала

¹ Культура національної пам'яті: європейський та український досвід // Проблеми української політики: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України. – Київ, 2010. – С. 266.

каталізатором революційних подій у царській Росії і прологом становлення нового соціалістичного світу. В академічній, популярній чи художній літературі домінувала офіційна лінія радянської (російської) історіографії про безглуздість військового протистояння і водночас героїзм російських вояків. Україна фігурувала як територія, де розгорталися бойові дії, а українців зображено пасивними жертвами Великої війни. Тож історична правда про національно-політичне піднесення українського руху на західноукраїнських землях, про створення та діяльність добровільного військового формування Українських січових стрільців (УСС) у складі австро-угорської армії, про їх бойовий досвід та шлях, участь у революційних подіях в Україні була піддана не тільки забуттю, але й ідеологічно заборонена комуністичною цензурою.

В умовах декларованої політики “гласності” відбувся інформаційний прорив. Для багатьох українців, вихованих в радянській атмосфері постійних заборон, пізнання власної історії, своїх національних героїв стало поворотним моментом у визначенні життєвої і політичної позиції. До числа таких героїв по праву належали замовчувані комуністичним режимом Українські січові стрільці (усуси), чия самопожертва національній справі у 1914–1918 рр. ставала прикладом для наслідування у нових політичних умовах.

Суспільна реабілітація стрілецтва відбувалася за умов підвищеної уваги громадян до викриття “кривавих” плям радянського минулого. Свій внесок у процес історичного пізнання зробили неформальні громадські товариства². Їх члени – здебільшого студентська молодь, інтелігенція, у пошуках історичної правди відкривали для себе раніше заборонені матеріали, у тому числі й про Січове стрілецтво. На засіданнях історико-краєзнавчих секцій і гуртків таких товариств проходили жваві обговорення й дискусії з питань історії та ідеології січового руху, ролі провідників та яскравих постатей стрілецтва. Ці ж люди стали ініціативними популяризаторами стрілецької слави, використовуючи різні форми поширення інформації. У матеріалах самвидавних листків і газет 1989–1990 рр., де торкалися історичної тематики, автори неодноразово покликалися на приклад січового руху, вміщували передруки із стрілецької літературної спадщини 1920-х років. На сторінках періодичної преси з’явилися популярні публікації та історичні розвідки про УСС, їх роль у постанні Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР)³. Героїка стрілецтва знаходила відображення у новітніх художніх літературних творах⁴. Суспільний запит на історію стрілецтва спричинив активізацію пошуково-дослідницької роботи науковців, результатом якої стали перші наукові праці з цієї тематики⁵.

Відновлення доброго імені Січових стрільців у суспільній пам’яті мало також художні і мистецькі форми вияву. У багатьох галицьких населених пунктах під час

² Кобута С. “Неформальні” громадські організації у 1987–1989 роках як попередники українського політичного руху / С. Кобута // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. І. Зуляка]. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 1. – С. 125–134.

³ Вівчар Б. Січові стрільці. Хто вони? / Б. Вівчар // Прикарпатська правда. – 1989. – 17 червня; Ходак І. Дмитро Вітовський – провідник листопадового чину / І. Ходак // Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 2. – С. 45–49.

⁴ Куртяк Є. Спалені обози / Є. Куртяк // Дзвін. – 1990. – № 7–9.

⁵ Литвин М. Історія галицького стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – 2-ге вид. – Львів, 1991; Литвин М. Українські Січові Стрільці / М. Литвин, К. Науменко. – Київ, 1992.

проведення різних мистецьких і суспільних заходів самодіяльні творчі колективи виконували стрілецькі пісні та поезію. Формувалися творчі колективи, у назві та атрибутиці яких була присутня стрілецька тема: “Червона калина”, “Стрілецька пісня”, “Стрільці січовії” тощо. В Івано-Франківську у 1989 р. з ініціативи актора обласного музично-драматичного театру В. Шлемка був створений самодіяльний стрілецький театр, учасники якого підготували відповідний театральний репертуар. У формі Січових стрільців хлопці та дівчата брали участь у багатьох публічних заходах суспільно-політичного характеру, популяризуючи пам'ять про стрілецтво та його патріотичний дух.

Стрілецька тема ставала об'єктом історичних і політичних екстраполяцій минулого та сучасного у виступах промовців під час численних масових заходів суспільно-політичного характеру (мітингів, віч, урочистих і поминальних релігійних зібрань) в західноукраїнських областях. Особливо резонансними були публічні заходи у 1989 р., коли політична активність громадян спрямовувалася на боротьбу з панівною комуністичною ідеологією та її репрезентантами – місцевими партійно-державними органами. Останні намагалися контролювати суспільну ситуацію, запобігати розширенню національно-демократичного руху, вдаючись до звичних адміністративних форм примусу та переслідувань. Але політична ситуація змінювалася щодня.

У січні 1989 р. з ініціативи низки неформальних об'єднань Львова біля собору Святого Юра було проведено громадсько-духовну акцію з відзначення замовчуваного офіційною радянською історією Акту злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки. Її учасники, в основному жінки, були звинувачені в націоналістичних проявах, піддані адміністративним покаранням, а подію старанно замовчували у тогочасній пресі⁶. У листопаді цього ж року львівські активісти уже масштабно відзначили 71-річницю з дня утворення ЗУНР на центральному стадіоні міста у присутності тисячі людей, які зібралися на урочисте дійство місцевих неформалів⁷. В Івано-Франківську 18 червня 1989 р. (на день Знесення Святого Духу) на колишніх могилах Січових стрільців у центрі міста було проведено несанкціоноване греко-католицьке богослужіння у пам'ять про національних героїв, які віддали життя за свободу України. Спроби місцевої влади запобігти проведенню цього заходу викликали обурення в його учасників, панахида переросла в багатотисячний суспільно-політичний захід, що став початком активного процесу “мітингової демократії” в місті та області⁸. Наприкінці жовтня цього ж року на перепоховання віднайдених жертв комуністичних репресій в урочищі Дем'янів Лаз під Івано-Франківськом (серед убитих були і учасники стрілецького руху) зібралося кілька сотень тисяч людей з різних областей України⁹.

⁶ Молебень у Львові за 70-річчя української соборності [23 січня 1989 р.] / В'ячеслав Чорновіл. Твори: у 10 т. Документи та матеріали. – Київ, 2009. – Т. 6: Листопад 1985 – квітень 1990. – С. 449–452.

⁷ Історія Львова: у 3 т. / [редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів, 2007. – Т. 3: Листопад 1918 – поч. XXI ст. – С. 401.

⁸ *Кобута С.* Мітингова “хвиля” 1989 р. на Прикарпатті / С. Кобута, Л. Кобута // Федорчак Петро Степанович: Бібліографічний покажчик (до 80-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника). – Івано-Франківськ: В-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. – С. 58–72.

⁹ *Круцик Р.* Дем'янів Лаз. Геноцид Галичини / Р. Круцик. – Київ, 2009. – С. 154–161.

Справжнім тріумфом стрілецької слави став знаменитий “ланцюг єднання” 21 січня 1990 р., у якому від Івано-Франківська до Львова і від Львова до Києва стояли, віддаючи данину пам’яті, сотні тисяч мешканців України. Символічно, що в Івано-Франківську на початку людського “ланцюга”, який вишикувався від приміщення, де у далекому 1919 р. Українська національна Рада ЗУНР ухвалила закон про злуку ЗУНР і УНР, стояли одягнені в стрілецькі однострої учасники названого стрілецького театру. Тож у суспільній свідомості населення Галичини Січові стрільці асоціювалися із прикладом високого національного духу та героїчної боротьби за Україну, заступали місце нав’язаних комуністичною ідеологією штучних “героїв” радянської епохи.

Політичну позицію багатьох учасників масових суспільних заходів демонстрували маркери стрілецтва: гасла, символи, пісні, використання елементів стрілецьких одностроїв. Чи не кожне велике зібрання громадського або ж навіть сімейно-побутового характеру мало своїм атрибутом виконання знаменитої пісні усусів “Ой у лузі червона калина похилилася...”.

Пам’ять про УСС мала і прикладний характер, оскільки ще залишалися живими учасники стрілецького руху. Їхні спогади, безпосередня участь у багатьох громадських акціях вказували на спадковість та наступність історичного процесу, коли ветерани визвольних змагань безпосередньо передавали свій досвід і знання новим поколінням учасників боротьби за незалежність України. У травні 1990 р. на Івано-Франківщині пройшли святкові заходи, присвячені відзначенню 90-ї річниці з часу заснування в Галичині спортивного товариства “Січ”, з якого почалося Українське січове стрілецтво.

Перемога демократичних сил на виборах 1990 р. до місцевих рад у галицьких областях закріпила зміни суспільного сприйняття власного історичного минулого. Ухвалами новообраних демократичних обласних рад запроваджено практику використання національної символіки і відзначення національних свят, пов’язаних із національно-визвольною боротьбою українського народу. Серед них День Злуки – 22 січня і День державності на західноукраїнських землях 1 листопада¹⁰. Під час відзначення цих свят традиційно вшановувалися полегли учасники визвольних змагань і ще живі на той час ветерани-стрільці.

У багатьох населених пунктах галицьких областей за підтримки місцевих органів влади споруджено символічні і меморіальні стрілецькі могили, відновлено старі військові поховання стрільців, публічно вшановувалася їхня слава. При цьому до впорядкування таких місць долучалися сотні волонтерів різного віку, а їх діяльність супроводжувалася піднесенням патріотичних почуттів, утверджувала у свідомості почуття невідворотності історичної справедливості. У встановленому законом порядку нові ради перейменовували назви вулиць та площ на честь старшин та стрільців УСС. Місцева топоніміка багатьох населених пунктів поповнилася іменами відомих стрільців: М. Галуцинського, Г. Коссака, Д. Вітовського, С. Горука, Р. Купчинського, С. Галечко, О. Степанів і багатьох інших. Майже в

¹⁰ Про святкування національних та основних релігійних свят на території області. 11 травня 1990 р. // Ухвали першої сесії Івано-Франківської обласної ради народних депутатів XXI скликання. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 66.

кожному населеному пункті пошуковці віднаходили інформацію про земляків, які брали участь у січовому русі та революційних подіях сімдесятирічної давнини.

Із глибин історичного забуття було повернуто тисячі імен людей, які своїм життям демонстрували відданість національній справі і цей процес мав вагомий націєтворчий вплив на формування нової політичної свідомості українців. Стрілецька філософія служіння Україні стала ознакою суспільної свідомості тисяч людей, важливим компонентом суспільної енергії, спрямованої на руйнування прогнилої комуністичної системи. Героїка стрілецтва виявилася прикладом звитяги для представників нового покоління борців за українську незалежність.

Степан Кобута. Героика национальной памяти о Сечевых стрельцах как фактор активизации политической борьбы украинцев за независимость в конце 1980-х – в начале 1990-х годов

Рассматривается фактор влияния национальной памяти об украинских сечевых стрельцах на сознание нового поколения украинцев в рамках его борьбы за национальное освобождение. Обращено внимание на формы проявления процесса общественной реабилитации сечевых стрельцов, влияние фактора стрелецкого героизма на политическую деятельность граждан, политику новых демократических органов власти.

Ключевые слова: Западно-Украинская Народная Республика, историческая память, национальная память, национально-освободительная борьба, Украинские сечевые стрельцы.

Stepan Kobuta. National memory about heroism of the Sich Riflemen as an intensifying factor of the Ukrainian political struggle for independence in the late 1980s – early 1990s

The article examines place of the Ukrainian Sich Riflemen in national memory as a factor influencing awareness of a new generations of Ukrainians in the context of their struggle for national liberation. It focuses on the forms in which the Sich Riflemen were brought back to the national canon and how it influenced citizens' political activity and politics of the new democratically elected authorities.

Key words: the West Ukrainian People's Republic, historical memory, national memory, national liberation struggle, Ukrainian Sich Riflemen.